

Към въпроса за покръстването на българите

Проблемът за покръстването на княз Борис и поверения нему народ през 9 век е средищен на редица изследвания, доколкото именно чрез този акт и последвалите го събития България заявява своя цивилизационен избор - тя става градиво в тъканта на византийско-славянската цивилизация.

Чрез покръстването България става част от семейството на християнските народи, тогава се осъществява тази светогледна трансформация сред управляващите, а по техния пример и сред обикновените хора. Разбира се, християнизацията е имало много време преди покръстването по нашите земи, списъците с епископски и презвитерски имена фиксират точките на християнските центрове¹, но покръстването обичайно е свързано с приемането на Христа от елита, който не просто е властовият център на общността, но е и образецът за подражание, доколкото владетелската институция е носител на по-особени прерогативи за средновековния човек².

Проблемът за покръстването е осветлен в немалко исторически извори - хрониката известна като „Продължителят на Теофан“, текстовете на Скилица-Кедрин, Йоан Зонара, бл. Теофилакт Охридски, Мавро Орбини, Йосиф Асемани, а сетне и св. Паисий Хилендарски в своята История. Като основен източник за епохата и конкретно за събитията около покръстването могат да се посочат отговорите на папа Николай до княз Борис, Бертинските летописи, а също и кореспонденцията на св. патр. Фотий с българския княз. Безсъмнено като първокласен епиграфски източник е камъкът от Балши (Албания), чийто надпис също датира това събитие.

Може да се заключи, че е наличен немалък изворов материал, който улеснява историческите изследвания за движение в посока излизане от неясната сфера на догадките към безвъпросната яснота на обективизацията.

Тъй като в изследването по темата са работили утвърдените класици в историографията - В. Златарски, П. Мутафчиев, В. Гюзелев и др., редно е да заключим, че има достатъчно материал, който би ни представил условия за вникване в духа на епохата, в онези процеси - политически, социално-икономически, религиозни, ментални, които са съдействали за решението за покръстване от страна на княз Борис.

Интерес представлява един специфичен аспект, свързан с покръстването в средата на 9 век, а именно представата за масовото унищожение на (прото) българската аристокрация вследствие туширането на езическата реакция - болярския бунт. Утвърденото становище е, че

¹ Снегаров, Ив. Християнството в България преди покръстването на княз Бориса – В:ГДА,5,1955-6

² Комсталова, Р. Елит и власт в средновековна България, С., 2014, с.107-114

освен водачите на бунта - 52-та боляри, княз Борис заповядва да избият и техните родове. Смята се, че такива промени не стават без сътресения³.

Остава заключението, че е обезкръвена (прото) българската аристокрация за сметка на засилващото се славянство. Представата за жестокостта при подавянето на бунта е тъй доминираща, и в историография, и в учебници, и в художествено творчество, че сякаш не позволява каквито и да е коментари. За мнозина покръстването може да остане навеки свързано с поточето кръв, събиращо се пред ботушите на Стефан Данаилов, в ролята на княз Борис от филма „Златният век“ през 1984 година.

Но за да се даде някаква възможност за съпричастност към истината, която не може да бъде узурпирана, ще добавим, че има и друго четене на фактите, което представя въпроса в по-различна светлина⁴.

Откъде черпим знание за това масово клане? Обглеждането на изворите ни отвежда до единствения документ, където е обсъден този въпрос, а именно наказанието на разбунтувалите се. Това е 17-тият отговор на папа Николай на въпросите на княз Борис (недостигнали до нас). Князът е поставял питання за различни духовни, организационни и юридически проблеми, свързани с утвърждаването на християнството в новопокръстената държава. Другият основен извор по темата за бунта и убитите боляри са Бертинските летописи, които обаче не дават материал в посока на масово клане – там е даден броя на наказаните със смърт 52 души, без изобщо да става въпрос за повече екзекутирани.

Интерес представлява този 17-ти отговор на папа Николай, тъй като именно там при превода се намира разночетене. Пасажът, който привеждаме, е обширен, преводът е на Д. Дечев и се налага като универсален в посока на обобщение на изследването, заключаващо за безсъмнени кръвопролития.

³ Божилов Ив., Седем епоха по средновековна история, С., 1995, с.91

⁴ Тодоров, Г. Истина и мит. Покръстването на българите, 2011

Cap. XVII. Igitur referentes, qualiter divina clementia Christianam religionem perceperitis qualiterque populum vestrum baptizari omnem feceritis, qualiter autem illi, postquam baptizati fuerunt, insurrexerint unanimiter cum magna ferocitate contra vos, dicentes non bonam vos eis legem tradidisse, volentes etiam vos occidere et regem alium constituere, et qualiter vos divina cooperante potentia adversus eos praeparati a maximo usque ad modicum superaveritis et manibus vestris detentos habueritis qualiterque omnes primates eorum atque maiores cum omni prole sua gladio fuerint interempti, mediocres vero seu minores nihil mali pertulerint: de his nosse desideratis, qui vita privati sunt, utrum ex illis peccatum habeatis. Quod utique sine peccato evasum non est nec sine culpa vestra fieri potuit, ut proles, quae in consilio parentum non fuit nec adversus vos arma sustulisse probatur, innocens cum nocentibus trucidaretur. Nam hinc psalmista Dominum, postquam dixerat: „Non sedi in consilio vanitatis et cum iniqua gerentibus non introibo; odivi congregationes malignorum, et cum impiis non sedebam“, paulo post deprecans ait: „Ne perdas cum impiis animam meam et cum viris sanguinum vitam meam“. Hinc Dominus per Ezechielem prophetam perhibet dicens: „Ut anima patris, ita et anima filii mea est: anima, quae peccaverit, ipsa morietur“; et post pauca de patre dicit: „Quodsi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit et non fecerit simile eis, super montem non comederit et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel et uxorem proximi sui non violaverit et virum non contristaverit, pignus non retinuerit et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit et nudum operuerit vestimento, a pauperis iniuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, in praeceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet. Pater eius, quia calumniatus est et vim fecit fratri et malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua. Et dicitis: quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius et iudicium et iustitiam operatus est, omnia praecepta mea custodivit et fecit illa, vita vivet. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris et pater non

^{a)} congregationes malignorum] ecclesiam malignantium V.

Глава 17. И тъй, разправяйки как сте възприели по божия милост християнската вяра и как сте накарали да се покръсти целият ви народ, как обаче ония, след като били покръстени, въстанали единодушно с голямо ожесточение против вас, като твърдели, че не сте им дали добър закон, и искали да убият и вас и да си поставят друг княз, и как вие, подготвени срещу тях със съдействието на божията сила, сте ги надвили от мало до голямо и заловили със собствените си ръце, пък и как всичките им първенци и по-знатни хора с целия им род били избити с меч, а не толкова знатните и по-малко видните не претърпели никакво зло, вие желаете да знаете относно ония, които са лишени от живот, дали имате грях заради тях. Но това във всеки случай не е извършено без грях и не е могло да стане без вина от ваша страна, щом поколението, което не е участвувало в замисъла на своите родители и не е било изобличено, че е дигнало оръжие против вас, е било изклано невинно заедно с виновните. Ето защо впрочем псалмописецът, след като е вече казал: „Не седях в съвета на суетността и с несправедни няма да ходя; възненавидях събранията на злобните и с нечистивите няма да седя“, малко по-сетне, умолявайки бога, казва: „Да не погубиш с нечестивите душата ми и с кръвожадните живота ми!“ Ето защо господ заявява, като говори чрез пророка Иезекиил: „Както душата на бащата, така и душата на сина е моя: душата, която сгреша, сама ще умре“. И след малко казва за бащата: „Ако ли роди син, който, виждайки всичките грехове на баща си, се побои и такива не прави, на планината не яде и очите си не вдига към идолите на израилевия дом, и жената на ближния си не осквернява, и човека не оскърбява, залог не задържа и грабеж не взима, хляба си дава на гладния и голия облича в дреха, от неправда към бедния си отвърща ръката, лихва и свърхизлишък не приема, монте присъди изпълнява, според повелите ми постъпва: той няма да умре за неправдата на баща си, но живот ще живее. Баща му, понеже е коварствувал, брата си насилствувал и зло правил всред народа си, ето той е умрял заради неправдата си. Но вие казвате: защо синът да не носи неправдата на баща си? Очевидно, защото синът е сторил съд и правда и е опазил всичките мои наставления, и ги е приложил, живот ще живее. А душата, която сгреша, ще умре: синът няма да вземе неправдата на бащата и бащата няма да

portabit iniquitatem filii⁴. Quamvis et de parentibus, qui comprehensi sunt, mitius⁵ agere debueritis, scilicet ut pro Dei amore, qui eos in manus vestras tradiderat, vitam illis reservaretis, quatenus in oratione dominica Deo promptly dicere valeritis: „Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris“. Sed et, si illos reservare potuistis, qui bellando interierunt et minime vivere permisistis nec salvare voluistis, non consulte prorsus egistis; scriptum quippe est: „Iudicium erit sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam“; et per supra nominatum prophetam Dominus: „Numquid“, ait, „voluntatis meae est mors impij, dicit Dominus Deus, et non, ut convertatur a viis suis et vivat?“ Verum quia zelo Christianae religionis et ignorantia potius quam alio vitio deliquistis, poenitentia subsequente per Christi gratiam indulgentiam de his et misericordiam consequemini.

вземе неправдата на сина⁴. Пък и спрямо родителите, които са били заловени, е трябвало да постъпите по-благо, разбира се, като им запазите живота от любов към бога, който ги е предал в ръцете ви, за да можете смело да кажете богу в молитвата господня: „Прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си!“ Но ако и да сте могли да запазите ония, които са загинали в борбата, вие не сте им позволили ни най-малко да живеят и не сте искали да ги спасите, та изобщо не сте постъпили разумно, защото писано е: „Съдът ще бъде безмилостен за оня, който не е сторил милост“. И чрез горепомнатия пророк господ казва: „Нима е по волята ми да умре грешникът, говори господ бог, а не да се отвърне от пътищата си и да живее?“ Обаче защото вие сте сгрешили по-скоро от ревност към християнската вяра и от незнание, отколкото от друг порок, вие добивате затова опрощение и милост по благоволенieto на Христа, щом последва от ваша страна покаяние.

Този превод, залегнал в академичните ЛИБИ (1960), се е превърнал в канон, но съдържа немалко неточности, които отвеждат в съвсем различен смисъл. Ето част от същия текст, важен по отношение на въпросните думи с ключова семантика, но вече с друг превод, съобразен с Латино-българския речник⁵:

*„И тъй, разправяйки как сте възприели по Божия милост християнската вяра и как **сте направили** да се покръсти целия ви народ, как обаче ония, след като били покръстени, въстанали единодушно с голямо ожесточение против вас като твърдели, че не сте им дали добър закон и искали да убият и вас и да си поставят друг княз и как вие, подготвени срещу тях със съдействието на Божията сила сте ги надвили от **великите да малките** и заловили със собствените си ръце, пък и как от тях всички **първенци и велможии** с **всичките им синове** били убитите с меч, а средните или дребните не претърпели никакво зло, вие желаете да знаете относно ония, които са били лишени от живот, дали имате грях спрямо тях. Но това във всеки случай не е извършено без грях и не е могло да стане без вина от ваша страна, щом **синовете**, които не са участвали в замисъла на своите родители и не са били избличени, че са дигнали оръжие против вас, са били **избити** заедно с виновните“⁶.*

Ето внушенията, които се постигат при посочените разлики в превода:

* Вместо израза „*сте направили да се покръсти*“ е приет друг вариант: „*сте накарали да се покръсти*“, което внушава принуда.

⁵ Латино-българския речник (1971).

⁶ Тодоров, Г., Истина и мит. Покръстването на българите, 2011, с. 14

* Предпочетеният архаичен израз „от мало до голямо” (ЛИБИ) дава усещане за различия по възраст, докато всъщност са посочени „велики и малки” по ранг боляри.

* В изреча „всичките им първенци и по-знатни хора” (ЛИБИ) е пропуснато уточнението „от тях” - т.е. от бунтовниците. Ключовият израз „*sunt omni prole sua*”, който е преведен „с целия им род“ би могло да се преведе „с всичките им синове”.

* Последната глаголна форма в пасажа може да се преведе като „умъртвени”, „убити”, вместо „изклани”.

В речника „*proles*“ има следните значения: 1. Потомък, син, дете, поколение, потомство, род (също и за растения и животни) 2. Млади войници, отряд млади войници⁷.

Да се предпочете „синове” вместо „потомци”, „род” е по-коректно с оглед на контекста. Целият пасаж насочва в полза на това, преводът на „всичките им потомци” да е „всичките им синове”. Папата подчертава, че тази постъпка не е похвална, че синовете не носят вина за греховете на бащите си, привеждайки библейски цитати, като цели 12 пъти упоменава „синове”. Никъде папата не споменава, че Борис се е уподобил на нов Ирод, изтребил младенци и кърмачета. Ако папа Николай напомня толкова целенасочено за отношенията и отговорностите между баща и син, то няма как да не се акцентира върху чудовищното злодейство на унищожаването на цели родове с техните малки деца. Контекстът, в който е упоменато „*proles*”, говори за мъже в зряла възраст, защото „*proles*” (потомък) изобщо не се отнася за жена, доколкото потомък в менталността на 9 век е мъжът - наследникът на почест, власт и титла. Библейските цитати са преведени точно в контекста на отношенията на зрелия син към своя баща.

Но как се е стигнало до тук - до „канонизирането” на схващането за унищожаването на 52-та рода по време на болярския бунт? Ако се проследи периода на създаване на родната историография, ще видим, че онзи изследовател, който пръв дава този прочит и съответната негативна оценка за княза-покръстител, е младият Константин Иречек в своята „История на българите”⁸, където убедено твърди, че са наказани със смърт не само разбунтувалите се боляри, но и техните жени и деца, всичко 52 души. Да не забравяме, че за убити само 52 души говорят и Бертинските летописи. Иречек добавя обаче, че цели родове били изтребени чрез тази постъпка, недостойна за един новообърнат християнин. С тази си оценка за делото на княза-покръстител и с добавката, която отсъства в изворите (за избитите жени и деца), както преднамерено е прочетено „потомци”, вместо „синове”, най-вероятно без да иска, Иречек става основоположник на традиционното, хипертрофично по мащаби затвърдено положение за „кървавото” налагане на християнството у нас. Още повече, че Иречек е утвърден авторитет, заемащ първенстващо място в почти празната (тогава)

⁷ Латино-български речник, С.1971

⁸ Константин Иречек, „История на българите”, С., 1929, с.106-107

ниша на българската историография, авторитет, оценен от най-добрите ни историци като Златарски и др.⁹.

Екзекуции безспорно е имало при потушаването на болярския бунт. Въпросните боляри, които искат да убият Борис и да поставят друг княз са наказани със смърт. Безспорно техните мъжки потомци - синове също са убити под знаменателя на държавната измяна, което е обичайна реакция при бунт срещу държавната власт. Но бройката е само 52 души¹⁰. Естествено е да се предположи, че тези аристократични родове, чиито 52 водачи са убити, вече няма как да заемат предишното първенстващо положение, затова и въздигането на славянския елит е съвсем логично следствие.

Митът за жестокостта на княз Борис сякаш се затвърждава и от заповедта за ослепяването на сина му – езичника Владимир Расате. Но източниците сочат друго - колко много князът е обичал сина си Владимир. Знаем, че при една от войните в началото на властването на Борис „сърбите пленили и оковали сина му Владимир с 12 велики боляри. Тогава от скръб за сина си и по неволя (Борис) сключил мир със сърбите“¹¹. Самият факт, че във въпросите си до папа Николай, князът включва и проблема за потушаването на болярския бунт, го представя като човек с чувствителна съвест, християнин, поел тежкия и безотраден жребий на вземането на несъвместими с душевния мир държавнически решения. Затова и папата го утешава в края на отговора на 17-та глава, че той поради ревност към християнската вяра и по незнание е съгрешил смъртно, но добива опрощение и милост по благоволенieto на Христа, щом последва покаяние. Ако князът не беше повдигнал този въпрос, който безсъмнено го е измъчвал, ние не бихме могли да знаем тези подробности, защото във византийските извори няма никакви сведения за тях.

Римският епископ не би пропуснал да отбележи колко е страшен грехът на избиването на невинни младенци (ако приемем версията за унищожаването на 52-та рода), не би пропуснал да акцентира върху това злодеяние, още повече, че тъй подробно разказва за отношението между баща и синове и носенето на лична отговорност при взимането на тежки решения. Но от цялото пояснение на папата изобщо няма податка за избиването на жени и невръстни деца.

Нямаме информация в тази посока и от кореспонденцията на патриарх Фотий до българския княз. Колкото и искусни дипломати да са тогавашните водачи на църковния елит, пак не може да се допусне, че такова потрисящо кръвопролитие не ще бъде отбелязано, пък макар и с някаква по-строга епитимия, наложена върху княза, който задава тези въпроси, искайки да очисти съвестта си.

⁹ Тодоров, Г., Истина и мит. Покръстването на българите, 2011, с.29

¹⁰ Бертински анали, цит. по Комсолова, Р., с.116

¹¹ Константин Багренородни, „За управлението на империята” – В:Христоматия по история на България, т.1, С., 1978, с.187

Макар в очите на папа Николай, патриарх Фотий да е самозванец „подстриган и изведнъж станал от мирянин - монах¹²“ макар, че го нарича блудник и похитител на Константинополската църква, документите от епохата изправят пред очите ни Фотий като истински духовен колос на деветото столетие - всестранен ерудит, литератор, задълбочен екзегет, познавач на догматическото творчество на църквата, талантлив дипломат и далновиден стратег на църковната политика, радетел на идеята да се създаде за славянството азбука и да се преведат на славянски богослужебните книги, за да може новообърнатите да се задълбочат във вярата и така да останат в духовния периметър на византийската културна традиция.

Събитията от събора 869-870 г. показват в последна сметка, че стратегията на Фотий в дългосрочен план е успешна, но това не е без съзнателния избор на българския владетел, който внимателно е следил и насочвал събитията¹³.

Тълкуването на изрази в кореспонденцията между Фотий и княз Борис говори, че отношенията им излизат извън рамките на традиционния протокол и връзки между покръстител и новопокръстен¹⁴. Имаме данни за дълготрайни и задълбочени отношения между тях. Патриарх Фотий, който е и канонизиран, не би оставил духовното си чедо (княза) без специални духовни наставления и епитимии за толкова тежък грях, с оглед подготовката му за вечния живот.

Мислейки за княз Борис, който се замонашва, за папа Николай, за папа Адриан, за патриарх Фотий и патриарх Игнатий – изобщо за всички онези личности, които съучастват на Кирило-Методиевото дело и покръстване на българите, мислейки за тях на бива да забравяме, че те са преди всичко средновековни хора. Това, в контекста на европейското средновековие, значи – вярващи християни, чиято цел е опазване чистотата на вярата, изцеление от духовна заблуда, донасяне на божествената светлина до умовете и сърцата на потъналите в мрак, път към царството Божие. Дори би могло да се каже без да е пресилено, че всички – политически, икономически, социални детерминанти на поведение са последващи на този им религиозен център. И в контекста на тяхното мислене предстоящото най-важно – срещата с другия живот, е основополагащо. И всички се подготвят тази предстояща среща с вечността. Затова и княз Борис повдига въпроса за убитите 52 боляри, вълнувайки се именно от въпроса каква тежест на покаяние му се полага, знаейки, че ролята на държавник е трудно съвместима с изконните дела на прошка и милосърдие, необходими на християнина за неговото спасение.

Ако се вгледаме в текста на Бертинските летописи ще видим, че в очите на Хинкмар Рейнски случката с потушения бунт е чудо. Рейнският архиепископ разказва за чудо, случило се в неговото време. Само с 48

¹² ЛИБИ, с.65

¹³ Въпросът за събора е подробно проследен от В. Златарски в „История на българската държава през средните векове“, С., т.1, с.105 сл.

¹⁴ Събев,Т. Самостояйна народностна църква в средновековна България, СИ. 1987 с.139

души, останали предани на Христовата вяра, крал Борис излязъл срещу бунтовниците и войската била поразена. „...нему (на Борис) и на тези, които били с него, се явили 7 духовници и всеки от тях държал в ръката си запалена свещ. И така, те вървели пред краля и пред онези, които били с него, а на тези, които били въстанали против него, се сторило, че върху тях пада огромна пламнала сграда. А конете на онези, които били с краля, както се сторило на противниците, вървели изправени и ги поразявали с предните си крака. И такъв страх ги обзело, че те не могли да се приготвят нито за бягство, нито за отбрана, но проснати на земята не могли да се движат”¹⁵ След това Хинкмар, който е дори частичен участник в описваните събития добавя, че кралят наказал със смърт само 52, а на останалия народ позволил да си отиде невредим. Редно е да хвърлим поглед на фигурата на Хинкмар Рейнски, който разказва за чудото – той е изтъкнат богослов, папски викарий при Людовик Благодестивни, отблизо следящ връзките на Запада с България, доказан като сериозен историограф, доколкото Бертинските летописи са основен източник за историята на франкската държава. За отбелязване е неговия критически подход – той винаги се придържа към историческата истина и добре борави с документи, пръв е отбелязал фалшификата, станал известен като „лъжеисидорови декрети“.

В посочения пасаж от Бертинските анали епископ Хинкмар описва чудо. Това се потвърждава и от факта, че княз Борис (упоменат по западному „крал“) изпраща на папата като дар и оръжието, с което е бил въоръжен, когато в името Христово е възтържествувал над своите противници. Това ще рече, че неговото въоръжение е придобило статуса на реликва. Описано е, че император Людовик като узнал това, отправил пратеник до папа Николай с поръка да му предаде оръжието и другите предмети, изпратени от българския крал. В летописите¹⁶ пише, че някои от тези предмети папа Николай препратил на императора, а някои задържал, като се извинил за това.

Какво означава това в контекста на манталитета на средновековните хора? Императорът и папата си поделят светинята-въоръжиението на български владетел, почитаемо от момента, когато с Христовата помощ той побеждава скованите и неспособни да извадят мечове бунтовници, превъзхождащи числено 48-те християни, останали верни на княз Борис.

Най-вероятно това чудо, поразило съвременниците, е сред мотивите за ранната канонизация на св. княз Борис, потвърдена с „чудеса и изцеления, които боголепно се извършват чрез костите му“¹⁷ Тази святост, засвидетелствана в част от изворите на епохата, не се вписва в кръвопролитността на изстреблението на младенците, укоренила се в нашата историография. Имаме и още един факт от църковната история – честване на победата на княз Борис над бунтовниците. Анатолий Турилов

¹⁵ Тодоров Г, Истина и мит. Покръстването на българите, 2011, с. 24-25

¹⁶ ЛИБИ 2, С.1960, с.288

¹⁷ Андреев, Й., Лазаров, Ив., Павлов, Пл., Кой кой е в средновековна България, 2012, с.93

съобщава, че е намерил в Петербургските архиви (в сръбска редакция) ръкописи от края на 13 в., където има следи от две чествания от времето на раннопреславския църковен календар, свързани с чудото при потушения болярски бунт¹⁸.

Разбира се, споменаваме това с уговорката, че църковната канонизация не е просто възхвала, придобила поместна задължителност, сякаш църквата е някаква политическа организация, решила да организира чествания на определено лице. Посочваме единствено, че е възможен още един прочит на определените пасажи, свързани с болярския бунт, който би могъл да представи разказа за потушаването на бунта в различна светлина.

Може да се обобщи, че от времето на просвещението непонятните за нас средновековни хора се разглеждат като личности със странни и учудващи възгледи, политическите им действия са продиктувани от приписана от нас рационалност, а бита и вкусовете им са до такава степен чужди нам, че ние може само да им се дивим и да им се надсмиваме¹⁹. А може би насмешливата находка на Марк Блок относно историка, който търси плячка - кървавото човешко месо²⁰, преди още да се е тематизирала, е била провидяна от Иречек, който дава началото на парадигмата за кърваво наложено християнство, създавайки свой въображаем наратив. И ако пак си послужим с Марк Блок то може да се добави, че понякога лъжата добива размера на колективна епидемия²¹. Това Блок заявява за преднамерените фалшификати, но в нашия случай може да се пренесе към популярността на непреднамерената неистина. В случая това е наследена грешка, залегнала в основата на нашата романтическа историография, възторжено подета от марксистката ни историопис и до момента доминираща в проблема за християнизацията на България в средата на 9 век.

Така устойчиво „св. княз Борис е стилизиран от старите ни романтически историографи като човек, който студено-разсъдливо, без същинска религиозна мотивираност и почти в духа на Бисмарковата *Realpolitik* избира между изповеданията и църковните юрисдикции”²² Това обяснява защо тъй лесно се приема парадигмата за жестокото налагане на християнството.

А може би ако погледнем през призмата на историческото дирене в духа на школата „Анали”, чийто фокус е конкретното, единичното, екзистенциално-проблематичното в нашето ежедневие и манталитет, може би именно потресеното съзерцаване на княз Борис на стенописа на Страшния съд²³ е онзи преломен момент, настъпил след дълги

¹⁸ Турилов, Ан., Две забытые даты болгарской церковно-политической истории IX в. - В: Старобългаристика, 2, 1999, с.14 сл.

¹⁹ Янакиев, К., Светът на средновековието, Генезис, история, общество, С., 2012, с. 14

²⁰ Блок, М. Апология на историята, СОНМ, 1997, с.21

²¹ Пак там, с.71

²² Янакиев, К., Светът на средновековието, Генезис, история, общество, С., 2012, с. 28

²³ Андреев, Й. Лазаров, Ив., Павлов, Пл., Кой кой е в средновековна България, 2012, с.86

размишления, когато владетелят на България решава да стъпи на Христовия път.

Литература:

I. ИЗВОРИ:

1. Латински извори за българската история (ЛИБИ), 2, 1960
2. Христоматия по история на България, 1, Наука и изкуство, 1978

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ:

1. Ангелов, П., България и българите в представите на византийците, С., 1999
2. Андреев, Й., Лазаров, Ив., Павлов, Пл., Кой кой е в средновековна България, Изток-Запад, 2012
3. Блок, М., Апология на историята или занаятът на историка, СОНМ, 1997
4. Божилов, Ив., Седем етюда по средновековна история, С., 1995
5. Златарски, В., История на българската държава през средните векове, т.1, ч.2, С., 1971
6. Комсалова, Р., Елит и власт в Средновековна България, С., 2014
7. Събев, Т., Самостояна народностна църква в Средновековна България, СИ, 1987
8. Тодоров, Г., Истина и мит, Покръстването на българите, 2011
9. Янакиев, К., Светът на средновековието. Генезис, история, общество, 2012

III. ПЕРИОДИКА:

1. Снегаров, Ив., Християнството в България преди покръстването на княз Бориса - В: ГОДИШНИК НА ДУХОВНАТА АКАДЕМИЯ, С., т.5, 1955-1956
2. Турилов, Ан., "Две забытые даты болгарской церковной-политической истории IX в." сп. СТАРОБЪЛГАРИСТИКА, кн.2, 1999

2023 г.